

İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l- Qur'ân'ında Cihad ve Kitâl Âyetlerinin Yorumu**Hadiye Ünsal**

Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
 Dr., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies, Department of Qur'anic Exegesis
 Ankara, Turkey
 hadiye.unsal@asbu.edu.tr
 orcid.org/0000-0002-4017-262X

Interpretation of the Verses on Jihād and Qitāl in Ta'wilāt al-Qur'ân of Imam al-Mâtürîdî
Abstract

In today's world, armed organizations such as al-Qaeda, ISIS and al-Nusra try to legitimize their actions by referring to the Qur'anic verses about jihād and qitāl (fight) and some of the hadiths of the Prophet. This leads the concept of jihād to be associated with violence and terrorism. So there is a need to consider the issue of jihād in detail. Recently references have been made to the Islamic view in the Ḥanafî-Mâtürîdî tradition in order to prevent the aforementioned organizations from becoming more widespread. This view of Islam is said to be an alternative to the jihadist movements.

In this study, Imam Mâtürîdî's commentary on the verses related to jihād and qitāl will be examined and the accuracy of the opinion that "Mâtürîdiyya is an alternative to the jihadist views of Salafî organizations" will be assessed. Also Imam Mâtürîdî's views will be compared with Şafî'î, Hanbalî and Mâlikî scholars' interpretation of the verses related to jihād and qitāl.

The word jihād has a broad meaning in the Islamic literature. In this sense, jihād is defined as "showing effort, commanding good and forbidding evil, fighting against the inner self and external enemies." However, in the Islamic legal doctrine, the word is limited to the meaning of "war against the non-muslims." There are many verses about jihād in the Qur'ân both in the Makkî and in the Madanî surahs.

According to the majority of Islamic scholars, Muslims had not been allowed to go into war during the Meccan period. The Prophet and the believers were ordered to fight in the way of Allah and to endure the difficulties they faced on this way. They are told to disobey the disbelievers and fight against them using the Qur'ân (al-Nahl 16/110; al-Furqân 25/52). The first Qur'anic verse (al-Hajj 22/39) declares that war is permissible was revealed in the Madinan period. The word jihād, which is found in about thirty verses as either a noun or a verb, conveys the meaning of "fight in the way of Allah" (qitāl) in verses al-Tawbah 9/41, 44, 81, 86. Thus, the word gained a similar meaning to warfare and qitāl.

Mâtürîdî, in his work entitled *Ta'wilāt al-Qur'ân*, acknowledge that the word jihād has a broad meaning and mentions that jihād has the function of separating true believers from hypocrites. According to him, the word "haythu" in the following verse means space/place: "Kill them wherever you overtake." (al-Baqarah 2/191). Accordingly, polytheists must be killed everywhere except in sacred (haram) months and in the Masjid al-Haram. This generalization of the space also includes time. According to

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism

Gelis/Received: 30 Aralık/December 2019 | **Kabul/Accepted:** 26 Şubat/February 2020 | **Yayın/Published:** 20 Mart/March 2020

Atıf/Cite as: Hadiye Ünsal, "İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l- Qur'ân'ında Cihad ve Kitâl Âyetlerinin Yorumu = Interpretation of the Verses on Jihād and Qitāl in Ta'wilāt al-Qur'ân of Imam al-Mâtürîdî", *Eskiyeini* 40 (Mart/March 2020), 259-281. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.667743>

Copyright © Anadolu İlahiyat Akademisi/Anatolian Theological Academy, 06050, Ankara, Turkey | www.anilakademi.com
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

most scholars in classical tafsir, the word “fitnah” in the verse, “Fight them until there is no fitna” (al-Baqarah 2/193) has the meaning of disbelief (kufr). Therefore disbelief is the main rationale for war. Mâtürîdî thinks that the verse al-Baqarah 2/193 commands us to fight against disbelievers until they accept Islam. The verse al-Anfâl 8/39 also tells us to fight the polytheists until polytheism cease and the religion, all of it, is for Allah. al-Tawbah 9/123 informs us that jihâd and war against the enemy will continue forever. al-Anfâl 8/60 states that jihâd and qitâl will continue until the Day of Judgment. In the verse Ali Imrân 3/97, Allah gives his messenger permission to kill all the disbelievers, and moreover imposes it as a religious duty (*fard*). These views and interpretations of Mâtürîdî indicate that he does not have a moderate approach to jihâd and qitâl.

Mâtürîdî's views on jihâd and qitâl are similar to those of Shâfi'î and Mâlikî scholars. Shâfi'î and Mâlikî scholars, such as Abû Bakr Ibn al-'Arabî (d. 543/1148), Fakhr al-Dîn al-Râzî (d. 606/1210) and al-Qurtûbî (d. 671/1273) comment on al-Baqarah 2/193 and state that “the reason for war is disbelief and the goal is to end it completely.” Nevertheless, Mâtürîdî says that “We do not fight against disbelievers because they deny Islam” and explains the reason for levying jizya on the People of the Book is “to prevent bloodshed and provide them with an opportunity to know Islam better.” Moreover, Mâtürîdî in his works place emphasis to the distinction between polytheist and disbeliever. According to him, every polytheist is a disbeliever, but not every disbeliever is a polytheist. The People of the Book are disbelievers, but fighting them is not emphasized as firmly as fighting the polytheists. Mâtürîdî, who interpret the verses al-Baqarah 2/191, al-Tawbah 9/5 and 123 as referring to war, comments on some other verses in another way. According to Mâtürîdî, qitâl/war is not presented as a punishment for denial of Islam. Mâtürîdî in his interpretation of the verse al-Baqarah 2/217 states that the war itself is a great concern and people die because of war. However, he says, people are created not to die, but to live. Considering all the explanations of Mâtürîdî regarding jihâd and qitâl, and his opinion that the sword verse (al-Tawbah 9/5) does not abrogate other verses, it can be concluded that he has different opinions in different contexts.

In conclusion, it should be noted that Mâtürîdî's views on the verses of jihâd and qitâl don't significantly differentiate from the views and comments of other scholars in the classical period. Given his views regarding these verses, it is not possible to say that Hanafî and Mâtürîdî scholars have a more moderate perspective on war than other sects. Furthermore, it is not right to say that the main reason for war according to Hanafî, Shâfi'î, Hanbalî and Mâlikî scholars is the hostility towards Muslims. Nevertheless, it is not possible either to say that Mâtürîdî's views legitimize the violence and terrorist activities committed by today's ISIS, al-Qaeda and similar groups, for the reason that jihâd and qitâl must be read in the context of revelation.

Keywords

Tafsir, Mâtürîdî, *Ta'vîlât al-Qur'ân*, Qitâl, Jihâd, Radical Islam

İmam Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l- Qur'ân*'ında Cihad ve Kitâl Âyetlerinin Yorumu

Öz

Günümüz dünyasında el-Kâide, İŞİD, en-Nusra gibi silahlı örgütler, cihad ve kitâl konusunda Kur'an'daki âyetlere ve Hz. Peygamber'in hadislerine atıfta bulunmakta ve kendi fiillerine meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır. Bu durum cihad kelimesini şiddet ve terör kelimeleri ile birlikte kullanılır hale getirmekte ve İslam'da cihad ve kitâl meselesinin etraflıca ele alınmasını gerektirmektedir. Son dönemlerde mezkûr örgütlerin daha fazla yaygınlık kazanmaması için Hanefî-Mâtürîdî gelenekteki İslam anlayışından bahsedilmekte ve bu anlayışın cihadçı hareketlere bir alternatif olduğundan söz edilmektedir.

Bu çalışmada İmam Mâtürîdî'nin cihad ve kitâl ile ilgili âyetleri yorumlama üzerinde durulacak ve “Mâtürîdîlik Selefi karakterli örgütlerin cihadçı İslam anlayışına karşı bir alternatiftir.” şeklindeki görüş ve yaklaşımın isabetli olup olmadığına dair bir değerlendirme sunulacaktır. Bunun yanında

İmam Mâtürîdî'nin görüşleri Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî gibi mezheplere mensup âlimlerin cihad ve kitâle ilgili âyetlere dair yorumlarıyla kıyaslanacaktır.

Cihad kelimesi İslâmî literatürde geniş bir anlam alanına sahiptir. Buna göre cihad “gayret göstermek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklinde tanımlanmıştır. Ne var ki İslam hukuk doktrininde kelime, “gayr-i müslimlerle yapılan savaş” anlamına indirgenmiştir. Kur'an'da cihad ile ilgili olarak gerek Mekki gerekse Medeni sûrelerde birçok âyet mevcuttur.

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre Mekke döneminde savaşa izin verilmemiştir. Mekke döneminde nazil olan sûrelerde Hz. Peygamber'e ve inananlara Allah yolunda mücadele etmeleri ve bu yolda karşılaştıkları zorluklara göğüs germeleri emredilmiştir. Kâfirlere boyun eğmeden Kur'an'la onlara karşı büyük bir mücadele vermeleri gerektiği bildirilmiştir (en-Nahl 16/110; el-Furkân 25/52). Kur'an'da savaşa izin verildiğini bildiren ilk âyet (el-Hac 22/39) Medine dönemine aittir. İsim ve fiil olarak yaklaşık otuz yerde geçen cihad kelimesi, et-Tevbe 9/41, 44, 81, 86. âyetlerde “Allah yolunda çarpışmak” (kitâl) manası taşır. Böylece kelime, harb ve kitâl lafızlarına benzer bir anlam kazanmıştır. Mâtürîdî *Te'wīlātü'l-Qur'ān* adlı eserinde cihad kelimesinin anlam alanının geniş olduğunu teslim eder; bunun yanında cihadın gerçek inananları ve münafilekları ortaya çıkarma işlevinden söz eder. Ona göre, “Onları ele geçirdiğiniz yerde öldürün” (el-Bakara 2/191) mealindeki âyette geçen “havsü” kelimesi mekân ifade etmektedir. Buna göre müşrikleri haram aylar ve Mescid-i Haram hariç her yerde öldürmek gerekir. Mekânî içine alan bu genelleme zamanları da kapsamaktadır. Klasik tefsirlerde çoğu âlim tarafından benimsenen yoruma göre, “Fitne ortadan kalkıncaya kadar savaşın” (el-Bakara 2/193) mealindeki âyette geçen *fitne* kelimesi “küfür” anlamına gelmektedir; buna göre kâfirlik savaşın temel gerekcesidir. Mâtürîdî'ye göre el-Bakara 2/193. âyet, kâfirler İslam'ı kabul edene kadar savaşmamızı emretmektedir. el-Enfâl 8/39. âyet de sirk ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah'ın oluncaya kadar müşriklerle savaşmamızı emretmektedir. et-Tevbe 9/123. âyet, düşmana yönelik cihadın ve savaşın ebedi olarak devam edeceğini haber vermektedir. el-Enfâl 8/60. âyet cihad ve kitâlin kıyamete kadar devam edeceğini bildirir. Âl-i İmrân 3/97. âyette Allah, rasulüne bütün müşrikleri öldürmesi konusunda ruhsat verir ve dahası bunu farz kılar. Bütün bu yorum ve görüşleri Mâtürîdî'nin cihad ve kitâl konusunda ılımlı bir yaklaşıma sahip olmadığını göstermektedir.

Mâtürîdî'nin cihad ve kitâl ile ilgili görüşleri Şâfiî ve Mâlikî âlimlerin söz konusu âyetlerle ilgili görüş ve yorumlarıyla benzerlik arz etmektedir. Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) ve Kurtubî (öl. 671/1273) gibi Şâfiî ve Mâlikî müfessirler, el-Bakara 2/193. âyete ilişkin, “Savaşın sebebi küfür, amacı ise küfrün tamamen sona erdirilmesidir.” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Öte yandan Mâtürîdî, “Kâfirlerle İslam'ı inkâr etmelerinden ötürü savaşıyoruz” şeklindeki izahı ve Ehl-i kitaptan cizve alınmasını, “Kan dökülmesini önlemek ve İslam'ı daha yakından tanıma fırsatı sunmak” şeklinde izah etmektedir. Bunun yanında Mâtürîdî eserlerinde müşrik ve kâfir ayrımına önem vermiştir. Ona göre her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir. Ehl-i kitap kâfirdir, ancak onlarla savaş konusunda müşrikler kadar sert bir tutum sergilenmemiştir.

Gerek el-Bakara 2/191. gerekse et-Tevbe 9/5. 123. âyetleri savaş merkezli yorumlayan Mâtürîdî, diğer bazı âyetleri ise aksi yönde anlaşılabilircek izahlarla tefsir etmektedir. Mâtürîdî'ye göre kitâl/savaş, İslam'ı inkârın bir cezası olarak ortaya konulmuş değildir. Diğer taraftan, Mâtürîdî'nin el-Bakara 2/217. âyetin tefsirinde savaşın bizzat kendisinin büyük bir olay olduğu belirttiğini ve insanların savaş sebebiyle öldüğünü; oysaki insanların ölmek için değil, yaşamak için yaratıldıklarını ifade ettiğini de belirtmek gerekir. Mâtürîdî'nin cihad ve kitâl ile ilişkin tüm izahları ve seyf âyetinin diğer âyetleri nesh etmediğine dair kanaati dikkate alındığında farklı bağlamlarda farklı yorumlarda bulunduğu sonucuna varılabilir.

Sonuc olarak Mâtürîdî'nin kitâl ve cihad âyetleri ile ilgili değerlendirmelerinin klasik dönemdeki diğer âlimlerin görüş ve yorumlarından pek farklı olmadığını belirtmek gerekir. Mâtürîdî'nin kitâl ve cihad âyetleri ile ilgili görüşleri dikkate alındığında, Hanefî ve Mâtürîdî âlimlerin savaş konusunda diğer mezheplere göre daha ılımlı bir perspektife sahip olduklarını söylemek pek mümkün değildir.

Bunun yanında gerek Hanefî gerekse Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî âlimlerin savaşın temel gerekçesini Müslümanlara karşı düşmanca tavır takınılması şeklinde açıklamak pek isabetli değildir. Diğer taraftan Mâtürîdî'nin görüşlerinin günümüzdeki İŞİD, el-Kâide ve benzeri grupların işlemiş oldukları şiddet ve terör faaliyetlerini mesrulasırdığını söylemek de mümkün değildir. Çünkü cihad ve kitâl ile ilgili âyetleri nazil oldukları ortam ve bağlam eşliğinde okumak gerekir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Çur'ân*, Kitâl, Cihad, Radikal İslam

Giriş

Günümüz dünyasında Selefi karakterli cihadçı örgütlerin ürettikleri şiddet bir taraftan bu örgütlerin İslam anlayışlarının sorgulanması, bir taraftan da İslam'da cihad ve kitâl meselesinin etraflıca tartışılması gibi meseleleri gündeme getirmiştir. el-Kâide, İŞİD, en-Nusra gibi örgütlerin genelde İslam dünyasında, özelde Türkiye'de geniş taban bulup bulamayacağına ilişkin değerlendirmeler bağlamında sık sık Hanefî-Mâtürîdî gelenekteki İslam anlayışından söz edilmekte ve bu anlayışın din referanslı cihadçı hareketlerin daha fazla yaygınlık kazanmama veya en azından etkisini azaltma yönünde bir alternatif olduğuna dikkat çekilmektedir. Özellikle İmam Mâtürîdî'nin farklı meselelerle ilgili görüşlerini konu edinen bazı çalışmalarda, onun diyanet-siyaset ve din-şeriat gibi ayrımlarda bulunduğu söz edilmekte ve bu vesileyle din-şeriat ayrımının Ebû Hanîfe'den (öl. 150/767) mülhem olduğu da belirtilmektedir.¹

Mâtürîdî ve Mâtürîdîlikle ilgili bu tür değerlendirmeler aslında "Türk İslam'ı" gibi bir kavramsallaştırmaya işaret etmekte ve bu kavramsallaştırma Arap İslam'ı gibi ikinci bir kategoriyi de beraberinde getirmektedir. Nitekim bir bakış açısına göre, "Tarih boyu derin ve köklü bir kültüre ve kültür mirasına sahip olan Türk milletinin kendi kültürlerini terk edip Araplaşması beklenemeyeceğine göre yapılması gereken yegâne şey, İslamiyet'i Türk kültürü içerisinde eritmek ve bir "Türk İslam'ı" oluşturmaktır. İşte Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'nin yöntemine bağlı kalarak bunu başarmak ve dinde aklın dengeli biçimde nasıl kullanılabileceğini göstermek için, *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilât*'ı kaleme almıştır."²

İmam Mâtürîdî ile ilgili son dönemde yapılan çalışmalar Türk İslam anlayışının köklerinin açığa çıkarılması adına müspet neticelere vesile olmuştur, denilebilir. Bununla birlikte diğer bazı çalışmaların muhtevası, İmam Mâtürîdî'nin 4. asırda yaşamış bir âlim olduğu ve kimi izahlarıyla kendi dönemine hitap ettiği gerçeğinden bir miktar uzaklaştığı izlenimini vermektedir. Kanaatimizce Türk İslam'ı söylemi üzerinden yapılan Mâtürîdîlik vurgusu İmam Mâtürîdî'nin tarihsel gerçekliğinin üzerini örtmeye ve yeni bir Mâtürîdî inşasının başlamasına sebebiyet vermektedir. Bizce bu yaklaşımın Türkiye'deki İslam anlayışı ve çoğunluğun itikatta imamı olan İmam Mâtürîdî'nin imajıyla ilgili menfi bir algı

¹ Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, ed. Sönmez Kutlu (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003), 27-28, 39-43; Hanifi Özcan, "Mâtürîdî'ye Göre Din-Şeriat Ayrımının Felsefi Temelleri", *Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik- Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul: İFAV, 2012), 138-140.

² Hanifi Özcan, "Türk Din Anlayışı: Mâtürîdîlik", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, ed. Sönmez Kutlu (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003), 287. Bu konuda ayrıca bk. Talip Özdeş, "Mâtürîdî İslam'ın Seküler Yorumuna Temel Oluşturabilir mi?", *Mîllet ve Nihal* 7/2 (2010), 31-52; a. mlf., "Mâtürîdî'nin Din ve Şeriat Anlayışı", *Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 122-137.

oluşturması ihtimal dâhilindedir. İmam Mâtürîdî’nin kendi çağının büyük bir âlimi olduğunu, birçok meselede akılcı ve çağını aşan bir söyleme sahip bulunduğunu teslim etmekle birlikte bazı meselelerde çağının söylem dilinin ve bakış açısının ötesine geçemediğini, hatta akılcı olma noktasında kategorik olarak daha nakilci olmakla bilinen Şâfîlik ve Hanbelilikten daha geri bir noktada durabildiğini düşünmekteyiz.³ Bu durum “akılcı” olduğu yönündeki genellemeci yaklaşımların Mâtürîdî’nin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına engel olabileceği kanaatine ulaştırmaktadır.

Bu çalışmada Mâtürîdîlik ve Türk İslam’ı kavramlaştırması tartışılmayacak; ancak böyle bir kavramlaştırmanın, “Mâtürîdîlik genelde Arap İslam’ına, özelde ise cihadçı İslam anlayışına karşı bir alternatiftir.” şeklindeki görüş ve yaklaşımın isabetli olup olmadığı, İmam Mâtürîdî’nin cihad ve kitâle ilgili âyetleri yorumlama tarzından hareketle bir bakıma değerlendirilecektir. Daha açık ifade etmek gerekirse, İmam Mâtürîdî’nin cihad ve kitâle ilgili âyetleri Arap kökenli olan ve Şâfî, Hanbelî ve Mâlikî gibi fıkıh mezheplerine mensup bulunan müfessirler ve fakihlerden farklı yorumlayıp yorumlamadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Kur’an’da isim olarak dört, fiil olarak yirmi dört yerde geçen cihad kelimesi Arap dilinde “cehd-cühd” mastarından türemiştir. Cevherî’ye (öl. 400/1009’dan önce) göre kelime “tâkat” anlamına gelmektedir.⁴ Cihad İslâmî literatürde, “dinî emirleri kavrayıp ona göre yaşamak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam’ı tebliğ etmek, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklinde geniş bir anlam alanına sahiptir. Kelime fıkıh terimi olarak daha çok gayr-i müslimlerle savaş anlamına gelirken, tasavvufta ise nefis-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır. Cihadla ilgili birçok hadis mevcut olup bunlar bazı müstakil eserlere konu olduğu gibi hadis mecmualarında da “kitâbü’l-cihâd” veya “fezâilü’l-cihâd” başlıkları altında toplanmıştır.⁵ Klasik İslam hukuk literatüründe cihada dair hükümler genel fıkıh eserlerinin “kitâbü’s-siyer”, “kitâbü’l-cihâd” başlıklı özel bölümlerinde veya benzer başlıkları taşıyan müstakil eserlerde ele alınmıştır.⁶

Tefsir, hadis ve fıkıh âlimleri cihadın genel çerçevede mümin kişinin kendi nefsiyle, şeytanla, fasıklar ve kâfirlerle mücadele etmesine karşılık geldiğini teslim etmekle birlikte, istilahta “ehl-i küfre karşı savaşmak” şeklinde dar çerçeveli bir tanımlama yapmışlardır. Böylece cihad gerek Kur’an metninde gerekse fıkıh literatüründe, “iki topluluk arasında

³ İmâm Mâtürîdî’den sonraki Hanefilerde akla verilen değer in daha azaldığı yönünde bk. Abdullah Demir, “Hanefîliğin Devamı Olarak Mâtürîdîlik ve Bilgi Sistemi”, *Mâtürîdî: Kayıp Aydınlanmanın İzinde*, ed. Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Otto Yayınları, 2019), 121-125.

⁴ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh (Tâcu’l-Luğa)*, nşr. Ahmed Abdülgâfir Attâr (Beirut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 1979), 2/460.

⁵ Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/527-528. Tasavvuf geleneğinde cihadın tanımı için bk. Sami Kılınçlı, “İşârî Te’vil ve Kuşeyrî’nin Cihad ve Kıtâl Âyetlerini Yorumlama Yöntemi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2017), 131-132.

⁶ Talip Türcan, “İslâm Hukukunun Klasik ve Çağdaş Doktrinlerinde Cihad (Savaştan Barışa Doğru Bir Evrilme)”, *İslam Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad* (İstanbul: KURAMER, 2017), 282.

meydana gelen silahlı çatışma” anlamındaki “harb” (el-Mâide 5/64; el-Enfâl 8/57; el-Muhammed 47/4) ve “kitâl” (el-Bakara 2/190-191, 193; en-Nisâ 4/74-76; et-Tevbe 9/12-13) lafızlarıyla eşdeğer bir anlam kazanmıştır. Diğer bir deyişle fıkıh ve Ahkâmü'l-Kur'an literatüründe cihad, dış düşmanla savaşmak anlamında “kitâl”e indirgenerek tanımlanmış, dolayısıyla siyer-meğâzî gibi ana başlıklar altında devletlerarası hukuk ve savaş konsepti olarak ele alınmıştır.⁷

Mâtürîdî, “İman edip imanı uğruna hicret eden ve Allah yolunda cihad eden kimseler var ya, Allah'ın rahmetinden ümit var olmayı hak edenler işte onlardır. Allah çok affedici, çok merhametlidir.”⁸ mealindeki âyetin tefsirinde cihadın düşmanla, şeytanla ve nefisle olmak üzere muhtelif yönlerinin bulunduğuna değinir.⁹ “O yol, Allah'a ve elçisine yürekten inanmanız, mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda cihad etmenizdir. Eğer bilerseniz bu sizin için mutlak hayırlıdır.”¹⁰ mealindeki âyetin tefsirinde cihadın düşmanla, kişinin kendi nefsiyle, diğer varlıklarla ve kişi ile dünya arasındaki cihad olmak üzere dört farklı türü olduğunu belirtir. Allah yolunda düşmanla savaşmaktaki maksat Allah'a itaatın gerçekleşmesidir. Kişinin kendi nefsiyle cihad etmesindeki maksat onu helake sürükleyecek şehvetlerden uzak durmasıdır. Kişinin diğer varlıklarla cihad etmesinden maksat varlığa karşı şefkat ve merhamet göstermesidir. Kişi ile dünya arasındaki cihaddan maksat ise kendisine zararı dokunacak şeyleri reddedip dünyayı ahiret hayatı için azık olarak görmesidir.¹¹ Mâtürîdî'ye göre “Allah yolunda hakkıyla cihad edin.” mealindeki el-Hac 22/78. âyette geçen cihad kelimesi de geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Buna göre âyetin nefislerinizdeki şehvetlerle veya Allah'ın düşmanlarıyla savaşmak suretiyle cihad edin anlamına gelmesi muhtemeldir.¹² Günümüzde ise bazı araştırmacılar Mâtürîdî'nin cihadı, “savaşa giden yolların önlenmesi ve kapatılması” şeklinde tanımladığını belirtmektedir.¹³

Cihad kavramı bağlamında harb ve kitâl kelimelerine de yer vermek gerekir. Kur'an'da on bir yerde geçen *harb* kelimesi bildiğimiz savaş anlamına gelmektedir. Savaşta zorla alınan şeye de *harb* denir. Savaşta ele geçirilen her şey (ganimet) *harb* olarak isimlendirilir.¹⁴ Fıkıh literatüründe harb kelimesi iki topluluk arasında meydana gelen silahlı

⁷ Mustafa Öztürk, “Cihad Âyetleri: Tefsir Birikimine, İslâm Geleneğine ve Günümüze Yansımaları”, *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad* (İstanbul: KURAMER, 2016), 102, 112.

⁸ el-Bakara 2/218.

⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, nşr. Ahmed Vanlıoğlu, müraca: Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 2/20. Meal çevirilerinde Mustafa Öztürk'ün anlam ve yorum merkezli çevirisinden istifade edilmiştir. Bk. *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, çev. Mustafa Öztürk Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

¹⁰ es-Saff 61/11.

¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Vanlıoğlu, 15/141.

¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, nşr. Murat Sülün, 9/416.

¹³ Şaban Ali Düzgün, “Maturidi'nin Cihat Anlayışı”, *YouTube* (25 Mart 2018), 00:02:17-00:02:17; Mehmet Emin Yıldırım, “Cihad; Savaşa Giden Yolları Kapatmaktır”, *YouTube* (4 Temmuz 2017), 00:03:11-00:03:11. Biz bu araştırmamızda böyle bir tanıma ulaşamadık. Hatta Mâtürîdî'ye bu tanımu nispet eden bazı hocalarımızla yaptığımız görüşmede ilgili tanımın bir çıkarım olarak ifade edildiği yönünde bir bilgiye ulaştık.

¹⁴ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Seyyid Geylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 119.

çatışma anlamında kullanılır.¹⁵ Kitâl kelimesine gelince, kelimenin kökü olan ve “boyun eğdirmek, öldürmek, ruhu bedenden ayırmak” anlamına gelen *ktl* Kur'an'da yüz yetmiş kez geçmektedir. Arap dilinde bir kimseyi darbeye, odun, zehir vb. maddelerle öldürdü anlamında *katelehû*, bir kişiye boyun eğdirdi anlamında *katele fûlân* ifadeleri kullanılmaktadır. *Katele* fiili ayrıca beddua olarak *katelehullâh* [Allah kahretsin!] ve *kutile* [kahrolası] şeklinde de kullanılmaktadır. *Kitâl* kelimesi savaş/vuruşma, *kâtil* kelimesi öldüren, *maktûl* kelimesi öldürülen/öldürülmüş, *mukâtil* kelimesi ise savaşan kişi anlamına gelir.¹⁶

Bilindiği gibi Kur'an yaklaşık yirmi üç yıllık bir dönemde nazil olmuştur. Bu dönemin ilk on üç yılı Mekke, son on yılı ise Medine olarak anılır. Mekke ve Medine süreçleri Kur'an'da savaşla ilgili hükümler ve kitâl âyetlerinin muhtevası açısından önemlidir. Başka bir deyişle işkencelere rağmen Müslümanların sayısının ve gücünün azlığından dolayı Mekke döneminde savaşa izin verilmemiştir. Bazı âlimler hicretten önceki dönemde sıcak çatışmanın yasak olduğu konusunda görüş birliği bulunduğunu söyler ve bu hükmü, “[Ey Peygamber!] İyilikle kötülük asla bir olmaz. O hâlde sen kötülüğü en güzel şekilde sav. Böyle yaptığında bir de bakarsın ki sana dış bileyen kimse çok samimi bir dost oluvermiş” (el-Fussilet 41/34); “[...] Ama sen yine de onları hoş gör, hainliklerine aldırma” (el-Mâide 5/13); “[...] Sana düşen, Kur'an'ı tebliğ etmektir. Onların hesabını sormak ve cezalandırmak ise bizim işimizdir” (er-Ra'd 13/40) mealindeki âyetlerle delillendirir. İbn Abbas'tan (öl. 68/687-88) nakledilen bir olay savaş yasağının hicretten sonra bir müddet daha sürdüğünü göstermektedir. Malları Mekke'de kalan Abdurrahman b. Avf (öl. 32/652) ve akrabaları Hz. Peygamber'e gelerek, “Biz müşrik iken zengin ve saygındık, Müslüman olduktan sonra zelim hale düştük, -savaşa izin yok mu? -” dediklerinde Hz. Peygamber, “Bana affetmek emredildi, Mekkeliler ile savaşmayın” buyurmuştur.¹⁷

“Saldırıya uğrayanlara zulme maruz kaldıkları için savaşa izin verildi.”¹⁸ mealindeki âyetin Kur'an'da savaş izni veren ilk âyet olduğu kabul edilir. Konuya ilişkin rivâyetlere göre Mekke'de müşriklerin baskı ve zulümlerine mâruz kalan Müslümanlar müşriklere karşılık vermek istediklerinde Hz. Peygamber, “Sabredin, zira ben savaşmakla emrolunmadım” demiştir. Nihâyet Rasûlullah hicret etmiş ve el-Hac 22/39. âyet nazil olmuştur.¹⁹

Saldırıya karşılık verme izni daha sonra nazil olan, “[Ey Müminler!] Sizinle çarpışan müşriklere karşı siz de Allah yolunda savaşın. Fakat maksadınızı aşır haksız saldırıda bulunmayın; [çocukları, kadınları ve yaşlıları öldürmeyin]. Çünkü Allah haksız saldırıda bulunup haddi aşanları sevmez.” mealindeki el-Bakara 2/190. âyetle yükümlülük haline dönüşmüştür. Saldırıya

¹⁵ el-Mâide 5/64, el-Enfâl 8/57 ve el-Muhammed 47/4. Ahmet Yaman, “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/190.

¹⁶ Cevherî, *eş-Şihâh*, nşr. Ahmed Abdülğafûr Attâr, 4/1798; Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1979), 5/56; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi'ğaribi'l-Kur'ân*, 393; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beirut: Dârü Sâdir, ts.), 11/547; Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. Mustafa Hicâzî (Küveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Küveyt, 1998), 30/228-234.

¹⁷ Ebü Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Cihâd”, 1; Yaman, “Savaş”, 36/190.

¹⁸ el-Hac 22/39.

¹⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân* (Beirut: Dârü'l-Meymân, 1991), 503-504.

uğranılması halinde savaşı farz kılan bu emir, önceleri sadece Kureyşli müşriklere yönelikken daha sonra Ehl-i kitabı ve Arap yarımadasındaki diğer kabileler de bunlarla beraber olunca düşman niteliği taşıyan herkesi kapsamına almıştır.²⁰ Bazı değerlendirmelere göre böyle bir süreçte savaşın, İslam inancını ve Müslüman toplumunu korumak için meşrû savunma hakkının gerektirdiği bir zorunluluk olarak görüldüğü açıktır. “*Antlaşmalarını bozan, peygamberi sürüp çıkarmaya karar veren ve size ilk önce kendileri saldıran toplulukla savaşmayacak mısınız?*” mealindeki et-Tevbe 9/13 âyetiyle, “Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin; Allah’tan âfiyet dileyin. Fakat düşmanla karşılaşınca da sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır”²¹ hadisi bu tespiti teyit etmektedir.²²

Kitâle ilgili olarak el-Bakara 2/190. âyette *fe-kâtîlû fi sebîlillâh* ifadesi yer alır. Mâtürîdî’ye göre bu âyette geçen sebîlillâh (Allah yolunda) ifadesi dine ve itaate tekabül eder. Buna göre âyette, “Allah’ın dinini izhar etme yolunda savaşın.” denilir. Bu âyetin savaş emrine ilişkin nazil olan ilk âyet olduğu söylenir. Savaşı emretme bağlamında nazil olan ilk âyetin, “*Haksız yere saldırıya uğrayan müminlere, zulme uğramış olmalarından dolayı savaşıma izni verilmiştir. Şüphesiz Allah müminleri düşman karşısında muzaffer kılmaya kadirdir.*” mealindeki Hac 22/39. âyet olduğu da söylenmiştir. Mâtürîdî’ye göre söz konusu âyetlerden hangisinin daha önce nazil olduğu bilinmemekle birlikte muhtevalarında kitâl/savaş emri vardır.²³

Kur’an’da cihad ve kitâl ile ilgili birçok âyet mevcuttur. Bu çalışmada konu daha ziyade kitâl âyetleri çerçevesinde ele alınacaktır ve Mâtürîdî’nin kitâle ilgili görüşleri el-Bakara 2/190-194, el-Enfâl 8/39, et-Tevbe 9/5, 29, 33, 36 gibi âyetler bağlamında işlenecektir. Bu çerçevede ilkin cihadın farziyeti ve cihada teşvik konusuna değinilecek ve genelde İslam mezheplerinin özeldi ise Mâtürîdî’nin bu konudaki kanaatine yer verilecektir.

2. Cihadın Farziyeti ve Savaşa Teşvik

İslam hukukçularının çoğunluğu dünyayı dâru’l-islam ve dâru’l-harb şeklinde ikiye ayırmalarına ve Kur’an’daki kitâl âyetlerinin zahir ve mutlaklığına binaen İslam devletiyle gayr-i müslim devletlerarasındaki ilişkilerin savaş esasına dayandığını kabul etmiştir. Bu kabule Mücahid’in (öl. 103/721), “Müşriklerle Müslüman olmaları, Ehl-i kitapla da cizye vermeleri için savaşılır.” şeklindeki ifadesi de delil oluşturmuştur. Benzer şekilde İmam Şâfiî (öl. 204/820) “Farz olan husus ya Müslüman oluncaya ya da cizye vermeyi kabul edinceye kadar müşriklerle savaşmaktır.” demiştir. İbn Kudame (öl. 620/1223) ve İbn Teymiyye (öl. 728/1328) gibi Hanbelî âlimler ve Kâsânî (öl. 587/1191) gibi Hanefî âlimlere göre

²⁰ et-Tevbe 9/29, 36.

²¹ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Müslim, *el-Câmi’u’ş-şâhîh*, nşr. M. Fuad Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Cihâd”, 20; Süleyman b. Eş’as b. İshâk Ebü Dâvûd, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul 1981), “Cihâd”, 89.

²² Yaman, “Savaş”, 36/190.

²³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l- Qur’ân*, nşr. Ahmed Vanhoğlu, 1/373-374. Kaynaklarımızda kitâle ilgili ilk nazil olan âyetin, “[Bilin ki] Allah kendi yolunda savaşan, öldüren ve ölen müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.” mealindeki Tevbe 9/111 olduğuna dair rivâyet de mevcuttur. Bk. Ebü’l-Fazl Celâlu’d-Dîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi’Ulâmi’l- Qur’ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2006), 1/84.

Ehl-i kitap ve Mecusilerle Müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar savaşılmaması gerekir. Zira genel kabule göre kitāl âyetleri, Mekke ve Medine döneminin ilk yıllarında nazil olan müsamahaya atıfta bulunan âyetleri nesh etmiştir. Buna mukabil Abdullah b. Ömer (öl. 73/692), Atâ b. Ebî Rebah (öl. 126/744), Amr b. Dinar (öl. 126/744 [?]), İbn Şübrüme (öl. 144/761), Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), Süfyan es-Sevrî (öl. 161/778), Hattâbî (öl. 388/998) gibi âlimler savaşın savunma amaçlı olduğu yönünde görüş beyan etmiştir.²⁴

İslam hukukçuları cihadın farz-ı kifâye olduğu ve bununla birlikte umumi seferberliği gerektiren bir tehlike ve saldırı halinde farz-ı ayn olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. İsnââşeriyye Şîası'nın fıkıh mezhebi Ca'feriyye'ye göre İslam'ı tebliğ için düşman ülkesine yönelik olarak yapılan cihad, ancak masum imamın veya onun özellikle bu konuda yetkili kıldığı naibinin iznine bağlıdır.²⁵

Mâtürîdî'ye göre Allah cihadı müminlere farz kılmıştır. “Ey Müminler! Düşmana karşı tedbirinizi alıp silahlanın ve duruma göre küçük birlikler hâlinde harekete geçin yahut topyekûn seferber olun.”²⁶ mealindeki ve “Geçerli mazeretleri bulunmadığı hâlde kâfirlere karşı sefere katılmayıp evlerinde oturmayı tercih eden müminler, mallarını ve canlarını ortaya koyarak Allah yolunda savaşanlarla asla eşit değildirler. Allah, mallarıyla ve canlarıyla savaşanları evlerinde oturan müminlerden daha üstün bir mertebeye yükseltmiştir. Gerçi Allah bütün müminlere cennet vaat etmiştir; ama malları ve canlarıyla savaşan müminlere, evlerinde oturan müminlerden çok daha büyük bir mükâfat lütfedecektir.”²⁷ mealindeki âyet cihadın farz-ı kifâye olduğunu gösterir.²⁸

“Düşman ordusunu takipte yılmılık, gevşeklik göstermeyin. Siz savaş esnasında sıkıntı ve acı çekiyorsanız, bilin ki onlar da sizin gibi sıkıntı ve acı çekiyorlar. Kaldı ki sizin Allah'tan zafer ve mükâfat beklentiniz var. Oysa onların böyle bir beklenti ve ümitleri yok. Allah her şeyi bilir; her hükmü ve fiili mutlak isabetlidir.”²⁹ mealindeki âyet de cihadın farz olduğuna delalet eder. Âyet savaş sırasında sadece müminlerin değil, kâfirlerin de aldıkları darbelerden dolayı sıkıntı ve acı çektiklerini bildirmektedir. Buna göre cihad nafîle olsaydı Allah sıkıntı ve acı çekme halinde diğer nafîleleri kaldırdığı gibi cihadı da kaldırırdı. Bu sebepten ötürü cihad farzdır ama farz-ı kifayedir. Sefer/savaş sırasında sıkıntı ve acı çekilmesi, korkulması ve ölüp helak olunması gibi durumlara rağmen Allah müminlerin cihadı bırakmalarına izin vermemiştir.³⁰

Mâtürîdî'ye göre cihadın terkedilmesi düşmanın hâkimiyetine yol açacağı gibi bedenlerin (müminlerin), dinlerin ve malların/servetlerin yok olmasına da sebep olur. Bu sebeple cihad farz kılınmıştır.³¹ “[Ey Müminler!] Malınızdan-mülkünüzden Allah yolunda harcayın. Bu yolda malınızı harcamaktan kaçınıp da kendi kendinizi tehlikeye atmayın.” mealindeki el-Bakara 2/195. âyette cihada rağbet edilmesi için harcama yapılması emredilmiştir. Âyette, “harcayın” emri, cihad eden kimselere yardım edin; mali destek ve gerekli teçhizat

²⁴ Bk. Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler* (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 113-122.

²⁵ Özel, “Cihad”, 7/528.

²⁶ en-Nisâ 4/71.

²⁷ en-Nisâ 4/95.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'wīlâtü'l-Ḳur'ân*, nşr. Muhammed Boynukalın, 3/322, 427-428.

²⁹ en-Nisâ 4/104.

³⁰ Mâtürîdî, *Te'wīlâtü'l-Ḳur'ân*, nşr. Muhammed Boynukalın, 4/24-25.

³¹ Mâtürîdî, *Te'wīlâtü'l-Ḳur'ân*, nşr. Ahmed Vanlioğlu, 1/242.

konusunda yardım etmeyerek onları tehlikeye atmayın.” anlamına gelmektedir.³² Öte yandan Mâtürîdî, “[*Ey Peygamber!*] Allah yolunda savaş. Savaşma hususunda öncelikle sen sorumlusun. Müminleri de savaşa teşvik et.” mealindeki en-Nisâ 4/84. âyeti, “Müminler senle savaşa çıkmaktan geri dursa bile sen cihad yapmak ve savaşmakla mükellefsin.” şeklinde izah etmiştir. İbn Abbas’tan nakledilen bir rivâyet bu anlamı desteklemektedir. Ebû Süf-yân’ın savaş tehdidinde bulunması üzerine Hz. Peygamber ashabını savaşa çağırmış ve fakat onlar icabet etmemiştir. Bu hadise üzerine söz konusu âyet nazil olmuştur. Âyetteki, “Müminleri savaşa teşvik et.” ifadesi bazı anlamları muhtedir. Müminler savaşa teşvik edilerek Allah’ın dini olan İslam’ın duyurulması gerçekleşir. Müşriklerle savaş terk edilirse onların inancının yaygınlaşmasına yardım edilmiş olur. “Müminleri savaşa teşvik et.” ifadesinin, “Fetih ve ganimet vaad ederek müminleri savaşa teşvik et” anlamına gelmesi de muhtemeldir.³³

Mâtürîdî’ye göre cihad gerçek inananları ve münafıkları ortaya çıkarma konusunda önemli bir işlevi haizdir. Allah kâfirlerle savaşı iki yönden gerekli kılmış ve emretmiştir. Özetle bunlardan ilki el-Enfâl 8/39. âyette atıfta bulunulduğu üzere yeryüzünü kâfirlerden arındırmak; ikincisi münafık ve müminlerin kimliğini açığa çıkarmak içindir. Çünkü savaş münafıkların iç yüzünü ortaya çıkaran en önemli alametlerden biridir.³⁴

Bu başlık altında, “[*Ey Müminler!*] Kâfirlere karşı savaş size farz kılındı. Gerçi bu hoşunuza giden bir şey değildir. Ama şunu bilin ki hoşlanmadığımız bir şey sizin için hayırlı olabilir; çok sevip arzu ettiğiniz bir şey de sizin için pekâlâ kötü olabilir. Allah sizin hakkınızda hayırlı olanı bilir, fakat siz bilemeyebilirsiniz.”³⁵ mealindeki âyete de değinmek gerekir. Mâtürîdî, Âl-i İmrân 3/14. âyetin tefsirinde, bu âyete ve “Cennet nefse hoş gelmeyen, cehennem de nefsin hoşlandığı şeylerle süslenmiştir.”³⁶ şeklindeki hadise atıfta bulunur.³⁷ el-Bakara 2/216. âyette geçen hoşlanmama ihtiyarı değil, tabîi bir durumdur. İnsanoğlu yaradılış itibarıyla düşmanla savaşmaktan ve zorluklarla mücadele etmekten hoşlanmaz. Meşakkat ve zorluğundan dolayı müminlerin savaşmaktan hoşlanmamış olması muhtemeldir. Âyette geçen “Sizin için hayırlı olabilir” ifadesi savaşın fetih, zafer, sevap vb. açılardan hayırlı olabileceğine delalet eder.³⁸

Cihada teşvik bağlamında el-Bakara 2/154. âyete de değinmek gerekir. Mâtürîdî, “Allah yolunda can verenlere sakin ölü demeyin. Bilakis onlar diridirler; ama siz bunun farkında değilsiniz.” mealindeki el-Bakara 2/154. âyetle ilgili olarak İslam öncesi Arap kültürüne atıfta bulunur. Buna göre Araplar ölmüş kimseleri unutulmuş kişiler kategorisinde değerlendirmiş ve evladı ve/veya bir yakını olmadan vefat eden kimseler için, “Onların adı sanı yok oldu.” nitelimesinde bulunmuşlardır. Hasen el-Basrî (öl. 110/728), “Müminlerin ruhlarına cennetleri, kâfirlerin ruhlarına cehennemleri gösterilir. Şehitlerin ruhlarına, diğer ruh-

³² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur'ân**, nşr. Ahmed Vanlıoğlu, 1/379.

³³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur'ân**, nşr. Muhammed Boynukalın, 3/357-358. Tevbe 9/13-15. âyetler de savaşa teşvik içermektedir. Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur'ân**, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/260.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur'ân**, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/308.

³⁵ el-Bakara 2/216.

³⁶ Müslim, “Cennet”, 21; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 22.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur'ân**, nşr. Ahmed Vanlıoğlu, 2/255.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-*Qur'ân**, nşr. Ahmed Vanlıoğlu, 2/16.

lara verilmeyen bir lezzet bahşedilir.” demiştir. Bu sebeple şehitler “diri” sıfatıyla nitelendirilmiştir. Tabiat itibarıyla ölümden nefret edildiği için Allah yolunda can verenlerin “ölü” olarak değil, aksine “diri” olarak nitelendirilmesi ve böylece insan nefsinin cihada rağbet etmesi amaçlanmıştır. Çünkü cihad dünya ve ahiret hayatını kazanmayı sağlar (iz hüve yeridu bi-hayâti'd-dunyâ ve'd-dîn).³⁹

Bu görüş ve değerlendirmelerin ardından denilebilir ki Mâtürîdî cihad kelimesini geniş çerçeveli anlamıyla tanımlamasına ve farklı türlerinden bahsetmesine rağmen mezkûr âyetleri kitâl çerçevesinde ele almaktadır.

3. Fitne ve Dinin Allah'a Ait Olması

Bela, dert, imtihan ve itibar gibi anlamlara gelen *ftn* kelimesi Kur'an'da farklı türleriyle altmış kez geçmektedir. Kelimenin sına, maddî ve manevî sıkıntı, üzüntü, belâ ve felâketle imtihan etme gibi anlamları da mevcuttur.⁴⁰ Kur'an'da otuz dört âyette geçen fitne kelimesi sözlükte, “altın ve gümüş gibi değerli madenleri saflığını anlamak için ateşte eritmek” anlamındaki *ftn* (fütûn) kökünden türemiştir. Fitne ve türevlerinin Kur'an'da başlıca şu manalarda kullanıldığı görülür: Sına (ibtîlâ), deneme (ihtibâr) ve imtihan (el-Bakara 2/102; Tâhâ 20/40, 85, 90, 131); şirk, inkâr, müşriklerin Müslümanlara uyguladıkları, inkâr ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar (el-Bakara 2/191, 193, 217; en-Nisâ 4/91); dalâlet, sapma, saptırma (el-Mâide 5/41, 49; es-Sâffât 37/162); azap, işkence, ateşe atma (el-Ankebût 29/10; ez-Zâriyât 51/13, 14; el-Burûc 85/10); düşman saldırısı (en-Nisâ 4/101); Allah'ın, kullarına farklı imkânlar vererek birbirlerine karşı niyet ve tutumlarını ortaya çıkarması (el-En'âm 6/53; el-Furkan 25/20); günah (et-Tevbe 9/49); şeytanın hile ve tuzağı (el-A'râf 7/27); şeytanın zayıf ruhlu kişilere aşladığı bâtil inanç ve kuruntu (el-Hac 22/53); nifak (el-Hadîd 57/14); delilik (Kalem 68/6).⁴¹

Bu başlık altında kelimenin el-Bakara 2/193 ve el-Enfâl 8/39. âyetlerde hangi anlamda kullanıldığına değinilecektir. Abdullah b. Abbas (öl. 68/687-88), Ebü'l-Âliye (öl. 90/709), Mücâhid (öl. 103/721), Hasen el-Basrî (öl. 110/728), Katâde (öl. 117/735), Süddî (öl. 127/745) gibi âlimlere göre söz konusu âyetlerde geçen fitne kelimesi “şirk ve/veya küfür” anlamındadır.⁴²

el-Bakara 2/191-194. âyetlerde şöyle buyurulmaktadır: “[Ey Müminler!] Müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün. Onların sizi sürüp çıkardıkları yurdunuzdan siz de onları çıkarın. Fitne, savaşta insan öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Şâyet size orada saldırlarsa, siz de onlara saldırın. Zira saldırgan kâfirlere yaraşan ceza budur. Eğer onlar size saldırmaktan vazgeçerlerse siz de saldırmayın. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok merhametlidir. Fitne ortadan kalkıp, din tam manasıyla Allah'ın oluncaya

³⁹ Mâtürîdî, *Te'wîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ahmed Vanhoğlu, 1/274-276.

⁴⁰ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisil-luğa*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 4/472.

⁴¹ Mustafa Çağrı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/156-157.

⁴² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'wîli âyi'l-Qur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (y.y: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 3/570-571. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmî't-tefsîr*, nşr. Abdürrezzak el-Mehdî (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001), 1/156. Ayrıca bk. Ali Karataş, “Kur'ân'da Çokanlamlı Kelimelerde Anlamın Tayini Meselesi: Savaş Âyetleri Bağlamında Fitne Kavramı Örneği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2013), 67-87.

kadar o müşriklerle savaşın. Eğer onlar saldırganlıktan, inançlarından dolayı insanlara baskı yapmaktan vazgeçerlerse siz de herhangi bir saldırı teşebbüsünde bulunmayın. Unutmayın ki ancak saldırganlara karşı düşmanlık söz konusudur.”

Mâtürîdî, bu âyetlerle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün” (el-Bakara 2/191) mealindeki âyette geçen “haysü” kelimesi mekân ifade etmektedir. Buna göre müşrikleri her yerde öldürmek gerekir. Mekânı içine alan bu genelleme zamanları da kapsamaktadır. Mezhebimizi benimseyen âlimlerimiz Haram aylar (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb) içinde savaşı mümkün görmüşlerdir. Bakara 2/191. âyet zahiri olarak bütün mekânlarda öldürmeyi mubah/mümkün gösteriyorsa da Mescid-i Haram sınırları içinde savaşı başlatan kâfirler olmadığı sürece savaşmak caiz değildir. Zira aynı âyette “Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın” buyrulmaktadır. “[Ey Peygamber!] Sana haram aylarda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: ‘O aylarda savaşmak büyük günahtr.’” mealindeki el-Bakara 2/217. âyet zahiri anlamda hac aylarında savaşmayı yasaklamakta ve fakat âyetin devamı savaşın helal olduğuna işaret etmektedir. “Fitne adam öldürmekten daha büyük bir günahtr.” âyetinde geçen fitneden maksat şirktir. Cenab-ı Allah bu sonuncu âyette adam öldürmeyi büyük bir günah saymış, şirkin ise daha büyük bir günah olduğunu bildirmiştir.

“Mescid-i Harâm civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Şâyet size orada saldırlarsa, siz de onlara saldırın. Zira saldırgan kâfirlere yaraşan ceza budur.”⁴³ mealindeki âyetin son kısmına, “Müşrikler sizi Mescid-i Haram’da öldürmedikçe siz de onları öldürmeyin.” şeklinde de anlam verilmiştir. Bu noktada, “Şâyet müşrikler bizi öldürürse onları öldürmemiz mümkün olmaz; o halde bu ifade ile ne kastedilmiştir?” şeklinde bir soru yöneltirse şöyle cevap verilir: Müşrikler Mescid-i Haram civarında sizi öldürmedikçe onları öldürmeyin, yani içinizden birini öldürürlerse siz de onları öldürebilirsiniz. Öldürme fiilini başlatan onlar olmadıkça siz öldürmeye teşebbüs etmeyin. Âyet, “Müşrikler içinizden bir kısım mümini öldürmedikçe adam öldürme fiilini işlemeyin, ancak öldürürlerse siz de onları öldürün.” şeklinde de anlaşılabilir. “Zira saldırgan kâfirlere yaraşan ceza budur.” Yani Allah’ın nimetlerini kabul etmeyen ve şükürle icabet etmeyen kimselerin cezası böyledir. Bu âyetin, “Mescid-i Haram’da savaşa girişmenin cezası öldürülmek” şeklinde anlaşılması da muhtemeldir. “Şâyet savaştan vazgeçerlerse siz de saldırmayın. Şüphesiz Allah çok affedici, çok merhametlidir.” mealindeki Bakara 192. âyet, “Eğer onlar şirkten vazgeçip İslam’ı kabul ederlerse Allah rahmetini bahşeder veya savaşı başlatmaktan vazgeçip İslam’ı kabul ederlerse Allah merhamet eder.” şeklinde yorumlanabilir.

“Yeryüzünden fitne ortadan kalkıp, din Allah’ın oluncaya kadar müşriklerle savaşın.”⁴⁴ mealindeki âyet kâfirler İslam’ı kabul edene kadar savaşmamızı emretmektedir. “Kâfirleri öldürmenin hikmeti nedir?” sorusuna, “Kâfirlerle Müslüman olmaları için savaşırız, İslam’a karşı gelmezlerse öldürmeyiz. Şâyet kâfirler İslam’a karşı gelir ve biz de onları öldürmezsek asla Müslüman olmazlar. Bu sebeple kâfirleri öldürürüz; öldürmek suretiyle de fitne

⁴³ el-Bakara 2/191.

⁴⁴ el-Bakara 2/193.

ortadan kalkar.” şeklinde cevap verilebilir. “Fitne kalkıncaya kadar onlarla savaşın.” ifadesi, “şirk ortadan kalkıncaya kadar savaşın” demektir. “Dinin Allah’a ait olması” ifadesi yeryüzüne şirkin değil, Allah’ın dininin hâkim olması anlamına gelir.⁴⁵ Mâtürîdî’nin müşriklerden söz eden el-Bakara 2/193. âyeti daha genel anlamda “kâfirler” olarak izah etmesi ilginçtir. Bu izahından hareketle söz konusu âyet bağlamında onun müşrik-kâfir ayrımı gözetmediği söylenebilir.

“Ey Müminler! Fitne ortadan kalkıp, din tam manasıyla Allah’ın oluncaya kadar müşriklerle savaşın. Eğer onlar saldırganlıktan vazgeçerlerse, siz de herhangi bir saldırı teşebbüsünde bulunmayın. Şüphesiz Allah onların yaptıklarını görmektedir.” mealindeki el-Enfâl 8/39. âyet de el-Bakara 2/193. âyetle aynı muhtevaya sahiptir. Buna göre her iki âyette de fitne ortadan kalkıp din tam manasıyla Allah’ın oluncaya kadar müşriklerle savaşılması emredilmektedir.

Mâtürîdî de el-Enfâl 8/39. âyette geçen fitne kelimesinin şirke tekabül ettiğini aktarır. Buna göre âyet, “Şirk ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın” anlamına gelir. Fitne kelimesinden maksadın “savaş imtihanı” olması da ihtimal dâhilindedir. Âyetin, “İmtihan ortadan kalkacağı ana kadar onlarla savaşın.” şeklinde anlaşılması mümkündür. Buna göre âyet, cihadın kıyamete kadar gerekli olduğuna delil teşkil etmektedir.⁴⁶

el-Bakara 2/190-194. âyetlere ilişkin görüşlerinden de anlaşılacağı üzere Mâtürîdî cihad ve kitâl konusunda “ılımlı/mutedil” gözükmemektedir. Bu noktada Hanefî fakihî ve müfessir Cessâs’ın (öl. 370/981) da bu âyete dair görüşlerine yer vermek konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Cessâs, Hanefîler arasında çok rağbet gören tefsiri *Ahkâmü'l-Kur'an*⁴⁷ fitne kavramının küfre tekabül ettiğini belirtmektedir. el-Bakara 2/193. âyet “küfrü bırakıncaya kadar müşriklerle savaşın” anlamındadır. “Şâyet vazgeçerlerse” ifadesinden maksat müşriklerin küfürden vazgeçmeleridir.⁴⁸ Hanefî mezhebinin klasik sonrası döneminde çok etkili bir âlim olan Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (öl. 710/1310) el-Bakara 2/190-194. âyetlere dair görüşleri de benzer şekildedir. Neseî'ye göre *ve-kâtîlû fi sebîlillâh* (Allah yolunda savaşmak) ifadesi, i'lâ-i kelimetullah ve dini saygın kılma/yüceltme amacı taşıyan bir cihaddır. “Onları bulduğunuz yerde öldürün” ifadesi bütün mekânlarda öldürmeyi mübah kılar. “Şâyet vazgeçerlerse” ifadesinden maksat şirkten vazgeçilmesidir. Fitneden maksat ise Allah’a şirk koşmaktır.⁴⁹

Bu noktada Hanefî âlimlerin kitâl âyetlerine dair izahlarının Şâfiî ve Mâlikî âlimlerle benzerlik arz ettiğini belirtmek gerekir. Düşmanla cihadın sebebinin onların küfrü olduğunu kabul eden Şâfiî âlimlere göre gayr-i müslimlere karşı devamlı savaş vaciptir. Cihad kahri (zorla) bir davet olup, Müslüman veya anlaşmalı olan kimselerden başkası kalmıncaya kadar imkân dâhilinde sürdürülmelidir.⁵⁰

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'wîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Vanhoğlu, 1/374-377.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'wîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/215-216.

⁴⁷ Mevlüt Güngör, “Cessâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/427.

⁴⁸ Ebü Bekr Ahmed b. Ali Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1992), 1/322-324.

⁴⁹ Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî: Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'wîl*, nşr. Yusuf Ali Budeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/165.

⁵⁰ Ahmet Özel, *Dârulislâm Dârulharb: İslâm Hukukunda Ülke Kavramı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 58.

Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210) ve Kurtubî (öl. 671/1273) gibi Şâfiî ve Mâlikî müfessirler, el-Bakara 2/193. âyete ilişkin, “savaşın sebebi küfür, hedefi ise küfrün tamamen bertaraf edilmesidir.” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Âyette zikredilen “fitne” kelimesi, küfür ve şirke tekabül etmektedir. Dinin bütünüyle Allah'a ait olması ise yeryüzünde küfür ve şirkin sona ermesi, dolayısıyla tüm kâfirlerin Müslümanlığı kabul etmesi (müslümanlaştırılması) anlamı taşır.⁵¹ Bu izahlardan anlaşılacağı üzere gerek Hanefî gerekse Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî âlimlerin cihad ve kitâl bağlamında nazil olan âyetlerle ilgili görüş ve yorumları birbirine benzerlik arz etmektedir.

4. Seyf Âyeti

et-Tevbe sûresinin 9/5. âyeti İslam geleneğinde seyf (kılıç) âyeti olarak bilinmektedir. Bu âyette şöyle buyrulmaktadır:

Haram aylar (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb) sona erdiğinde müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün. Gerektiğinde onları yakalayıp tutsak edin, gelip geçtikleri her yeri gözetim altında tutun. Şâyet tövbe edip imana gelir ve namazı kılp zekâtı verirlerse onları serbest bırakın. Çünkü Allah tövbe kullarına karşı çok affedici, çok merhametlidir.

Mâtürîdî bu âyetin tefsirinde bazı âlimlerin, “Müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün, tutsak edin” âyetindeki “haysü” kelimesini “bütün mekânlar” olarak izah ettiğini nakletmiştir. Herhangi bir mekân ismi özel olarak zikredilmediği için âyette, müşriklerin bütün mekânlarda öldürülmesi emredilmiştir. Bazı âlimler ise el-Bakara 2/191. âyete dayanarak Harem bölgesini istisna tutmuşlardır. “Gerektiğinde onları yakalayıp tutsak edin, gelip geçtikleri her yeri gözetim altında tutun.” ifadesinin, “Kabul etmek mecburiyetinde kalmaları için onlara kesin deliller getirin. Eğer size boyun eğersenler onları serbest bırakın; eğer boyun eğmezlerse onları bulduğunuz yerde öldürün.” anlamına gelmesi mümkündür. Şâyet tövbe ederler, namazlarını kırlarlar ve zekâtlarını verirlerse artık onları serbest bırakın buyurmuştur. Mâtürîdî, Hz. Ebû Bekr'in kendi döneminde zekât [vergi] vermeyen ve irtidat eden Araplara savaş açmasını delil göstererek iman edip namaz kılmayan ve zekât vermeyenlerle savaşılması gerektiğini söyler.⁵² Cessâs ve Neseî gibi Hanefî müfessirlerin de ilgili âyetleri Mâtürîdî ile benzer şekilde yorumladıkları görülmektedir.⁵³

Bu bağlam altında, “Onlar sizinle antlaşma yaptıktan sonra ahitlerini bozar, dininiz/inancınız hakkında ileri geri konuşurlarsa, işte o zaman kâfirler güruhunun elebaşlarıyla savaşın.”⁵⁴

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-ğayb)* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 5/113-114; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahğâmü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 1/154-155; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahğâmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbrahim Hafnâvî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2005), 1/723; Öztürk, “Cihad Âyetleri: Tefsir Birikimine, İslâm Geleneğine ve Günümüze Yansımaları”, 120.

⁵² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/290-291; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, çev. Fadıl Ayğın (İstanbul: Ensar, 2017), 6/313-314.

⁵³ Krş, Şükrü Maden, “Te'vîlâtü'l-Kur'ân Bağlamında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre Cihâdın Meşrûiyet Şartları”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ed. Cengiz Çuhadar, Mustafa Aykaç, Yusuf Koçak (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017), 1/362-363.

⁵⁴ et-Tevbe 9/12.

mealindeki âyete de değinmek gerekir. Mâtürîdî'ye göre kâfirler ahitlerini bozarlarsa onlarla savaşmak gerekir. Bu âyette savaş emrinin kâfirlerin elebaşlarına hasredilme sebebi insanların liderlerinin öncülüğünde hareket etmesidir. Bu sebeple kâfirlerin elebaşlarıyla savaşıldığı takdirde öncüsüz/lidersiz kalacak ve böylece inkârcılığın kökü kazanacaktır. Bu âyet, “[Fitne] ortadan kalkıp, din tam manasıyla Allah'ın oluncaya kadar o müşriklerle savaşın.”⁵⁵ mealindeki âyetle benzerlik arz etmektedir.⁵⁶ Öte yandan, “[Ey Müminler!] O müşriklerle savaşın ki böylece Allah onları sizin elinizle cezalandırıp rezil-rüsva etsin. Aynı zamanda size onlar karşısında yardım ve zafer lütfetsin. Böylelikle siz müminlerin yüreklerine su serpsin.” mealindeki et-Tevbe 9/14. âyetteki cezalandırma savaşma, helak etme ve/veya esir alma ve tutuklama anlamındadır.⁵⁷

Mâtürîdî'nin, “Ey Müminler! Yakınızdaki bulunan kâfirlerle savaşın. Böylece onlar sizin ne kadar sert ve dirençli olduğunuzu bizzat görüp anlasınlar. [Bilin ki] Allah cihad emrine itaatsizlikten sakınanlarla beraberdir.”⁵⁸ mealindeki âyetle ilgili yorumuna gelince, ona göre bu âyet düşmana yönelik cihadın ve savaşın ebedi olarak devam edeceğini bildirmektedir.⁵⁹ Benzer şekilde el-Enfâl 8/60. âyette de cihadın kıyamete kadar devam edeceğine yönelik delil bulunmaktadır.⁶⁰ Keza, “[Haram aylarda] müşrikler size topyekûn savaş açarlarsa, siz de onlarla aynı şekilde topyekûn savaşın.” mealindeki et-Tevbe 9/36. âyetteki kâffeten ifadesinin “ilelebet, kıyamete kadar” anlamına gelmesi muhtemeldir.⁶¹ Âl-i İmrân 3/97. âyette Allah Teâlâ resulüne bütün müşrikleri öldürmesi konusunda ruhsat vermiş ve dahası bunu farz kılmıştır.⁶² Mâtürîdî'nin bu izahları Mâtürîdîliğin cihadçı İslam anlayışına karşı alternatif olup olmayacağı sorgulatacak bir muhtevayı haizdir.

5. Ehl-i Kitaptan Cizye Alınması

Kitâl âyetleri bağlamında, “[Ey Müminler!] Yahudiler ve Hristiyanlardan Allah'a ve ahirete inanmayan, Allah'ın ve elçisinin yasak saydıklarını yasak saymayan, dolayısıyla tevhid dinini din olarak tanımayan kimselerle üstünlüğünüzü kabul edinceye ve bizzat gelip kendi elleriyle cizye [baş vergisi] verinceye kadar savaşın.”⁶³ mealindeki âyete de değinmek gerekir. Mâtürîdî bu âyetin tefsirinde bir mülhidin şöyle bir soru yönelttiğini varsayar:

Siz Müslümanlar inkâr ettikleri için kâfirlerle savaşıyorsunuz. Size cizye vermeleri durumunda ise kâfirlerle savaşı bırakıyorsunuz. Sizin kâfirlerle savaşma gerekçeniz dünyaperestlikten değil de gerçekten inkâr sebebiyle olsaydı cizye vermeleri durumunda savaşı bırakmazdınız. Ayrıca kâfirlerle savaşma gerekçeniz inkâr etmelerinden dolayı olsaydı salt erkeklerle değil, kadınlarla da savaşırdınız. Zira kadın ve erkekler inkâr konusunda şer'an eşittir.

Mâtürîdî buna özetle şöyle cevap verir: Kâfirlerle İslam'ı inkâr etmelerinden ötürü savaşıyoruz. Onları İslam'a davet ediyor ve davete icabet ederlerse bırakıyoruz. Savaşın

⁵⁵ el-Bakara 2/193, el-Enfâl 8/39.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/304.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/306.

⁵⁸ et-Tevbe 9/123.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/476.

⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/255.

⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/357.

⁶² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Qur'ân*, nşr. Ahmed Vanlıoğlu, 2/363.

⁶³ et-Tevbe 9/29.

gerekçesi kâfirleri İslam'ı kabul etmeye mecbur hale getirmektir. Mâtürîdî için kâfirlerden alınan cizye vergisi İslam'ın yayılmasında da önemle rol oynar. Bunun en önemli sebebi cizyenin kâfirlere İslam'ı daha yakından tanıma fırsatı sunacak bir ortamı sağlayacak olmasıdır. Çünkü kâfirler cizye vermeyi kabul ederlerse İslam'ın kanun ve hükümlerini bizat yakından görecekler ve bu sayede İslam dinine rağbetleri artacaktır. İşte kâfirlerin cizye alınmak suretiyle inançları üzerine bırakılmaları bu sebeplerden dolayıdır. Yoksa iddia edildiği üzere kâfirlerden alınan cizye, dünyaya rağbet/tamah etme ya da maddi kazanç sağlama anlamına gelmez. Diğer taraftan Mâtürîdî, cizyenin maddî kazanç sağlamaya yönelik bir uygulama olmadığını ispat etmek için, gerek Ehl-i kitap mensuplarına gerekse Mecûsilere cizye konusunda pek çok kolaylık tanıdığına dikkat çekmiş ve bunları tarihten örnekler vererek ayrıntılı olarak anlatmıştır.⁶⁴

Mülhitlerce yöneltilen, “Müslümanların kadınlarla değil, erkeklerle savaştığı ve kadınları köleleştirdiği” şeklindeki iddiaya gelince, Mâtürîdî bu iddiaya ataerki kalıplara uygun düşecek şekilde cevaplar verir. Ona göre kadınlar bütün durumlarda erkeklere tabidir ve erkeklerin hizmetindedir. Erkekler İslam'ı kabul ettikleri anda kadınlar da Müslüman olurlar. Dahası bu durum kendileri arasında da malumdur. Çünkü kadınlar erkeklerin ellerindedir. Erkekler kadınlara dilediklerini yaparlar.⁶⁵ Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre kadınlar kâfir olsalar da inanç tercihlerinde erkeklere tabi olduklarından kadınlarla değil, erkeklerle savaşılır.⁶⁶ Mâtürîdî'nin kadınlara yönelik bu ifadeleri yadırganabilir ve eleştirilebilir. Ancak her âlimin doğduğu zaman ve zeminin insanı olduğu ve dolayısıyla döneminin hâkim yargılarından etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda olağan da karşılanabilir. Yeri gelmişken geçmişteki birçok kavmin, kabile reisleri vesilesiyle din değiştirdiğini söylemek de gerekir.

Mâtürîdî et-Tevebe 9/29. âyetin tefsirinde cizyenin müşrik Araplardan değil de Ehl-i kitaptan alınmasına dair bir dizi gerekçe sunar. Buna göre müşrik Arapların uğruna savaşacakları dinleri ve itimat edecekleri kitapları yoktur. Aksine onlar kabileleri uğruna savaşan ve bunun üzerine yardımlaşan bir topluluktur. Arap müşrikleri dışındaki kâfirlerin ise benimsedikleri bir din ve dayandıkları bir ilke vardır. Bunlar çeşitli deliller ileri sürerek insanlarla tartışmaktadır. Durum böyle olduğuna göre onlara karşı delil getirmek ve kesin delillerle susturmak mümkün olur. Buna mukabil müşrik Araplar böyle değildir. Bu sebeple müşrikler ve Ehl-i kitap ayrı kategorilerde değerlendirilmelidir. İkinci sebep Fâtır 35/42. âyette de belirtildiği üzere Ehl-i kitabın kendi milletlerinden bir peygamber gönderilmesini istemesi ve gelince ona tabi olacaklarını temin etmeleridir. Bu uyarıcı onlara gelmiş ve fakat onlar yalanlamıştır. Diğer gerekçe ise Rasûlullah'ın üstünlüğüdür. Zira o, içlerinden ve kendi türlerinden biridir. Dolayısıyla bu bölgede hiç kimse onun dini dışında bir din üzere bırakılamaz.⁶⁷

⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/330-331. Recep Önal, “İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 15/1 (2017), 50.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/330-331.

⁶⁶ Önal, “İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı”, 49-50. Mâtürîdî'nin kadın algısına dair bk. Hülya Terzioğlu, *Mâtürîdî'de Kadın Algısı: Te'vîlâtü'l-Kur'ân Bağlamında Bir İnceleme* (İstanbul: Gökkuşbu, 2018).

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/331-332; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 6/356.

Öte yandan muhtemeldir ki Allah, müşrik Arapların özellikle savaş sayesinde iman etmesini dilemiştir. Diğer taraftan müşrik Araplar diğer din mensuplarına nispetle daha az bir sayıya sahiptir. Buna göre müşrik Araplarla savaşmak daha kolay ve Müslümanlara zararı daha az olacaktır. Müşrik Araplar dışındaki kâfirler ise (Ehl-i kitap ve Mecusiler) sayıca daha çoktur ve yeryüzünün farklı yerlerinde yaşamaktadırlar. Onlar bir araya geldikleri takdirde Müslümanların hepsine karşı savaşması mümkün değildir. Çünkü bu kişiler Müslümanlara karşı yapacakları bir savaşta birbirlerine destek olup yardım edecekler, sayıca Müslümanlara göre fazla olacak, bu durumda Müslümanlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Müşrik Araplar ise Ehl-i kitaptan yardım almadıkça ayakta kalamayacak kadar sayıca azdır. Bunlardan dolayı onlardan cizye kabul edilmemiş, İslam'ı kabul edinceye kadar onlarla savaşılmıştır.⁶⁸

Bu başlık altında Hanefî-Mâtürîdî âlim Neseî'nin Ehl-i kitapla savaş ve cizyeden söz eden et-Tevbe 9/29. âyete ilişkin yorumuna değinmek gerekir. Neseî'ye göre bu âyet Arap müşrikler hariç, Mecûsiler, Türkler ve Hindular'dan cizye alınabileceğini göstermektedir.⁶⁹ İslam âlimleri Hz. Peygamber'in ve ilk halifelerin uygulamalarını da dikkate alarak âyet üzerinde yaptıkları yorumlar neticesinde kimlerden cizye alınabileceği hususunda farklı kanaatlere ulaşmışlardır. Şâfiî hukukçuları sadece Yahudi, Hristiyan ve Mecûsiler'den cizye alınabileceği görüşündedirler. Hanefiler Arap olmayan müşriklerden, Mâlikîler ise bütün müşriklerden cizye alınabileceğini, dolayısıyla bunların da zimmî statüsü içinde mütalaa edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca Hanefiler'e göre İslâm devleti sınırları içinde bir yıldan fazla ikamet eden gayr-i müslimlerden de (müste'men) bu verginin tahsil edilmesi gerekir.⁷⁰

Bu noktada kitâl âyetlerinin yanında, "*Dinde zorlama yoktur.*"⁷¹ mealindeki âyetin nasıl anlaşılması gerektiği yönünde bir soru akla gelebilir. Bazı âlimlere göre bu âyet Mecûsiler ve Ehl-i kitap hakkında nazil olmuştur. Buna göre Ehl-i kitap ve Mecûsiler, müşrik Araplardan ayrı kategoride değerlendirilmelidir. Ehl-i kitap ve Mecûsilerden İslam'ı zorla kabul etmeleri beklenemez ve dolayısıyla onlardan cizye alınması gerekir. Buna mukabil müşrik Arapların Müslüman olmaları beklenir veya onlarla savaşılır. Müşrik Araplardan cizye kabul edilmez; ya Müslüman olurlar veya öldürülürler. Hz. Peygamber'den nakledilen, "Müşrik Araplardan İslam'ı kabul etmeleri veya savaşmaları (seyf) beklenir. Onlardan cizye alınmaz. Ehl-i kitap ve Mecûsilerden ise cizye kabul edilir." şeklindeki rivâyet Ehl-i kitabın cizye vermeyi kabul ettikten sonra inançları konusunda zorlanamayacağını, ancak müşriklerin bu hükme dâhil olmadığını, onlarla İslam'ı kabul edinceye kadar savaşılması gerektiğini bildirir. Fetih sûresininin 48/16. âyeti de bu görüşü teyit edici bir muhtevaya sahiptir. Mâtürîdî'ye göre dinde zorlamanın olmadığını bildiren âyet ile "*Allah tevhid dini için sizi seçmiş ve bu dinde sizi zora koşmamıştır.*"⁷² mealindeki âyetin kastedilmesi muhtemeldir.⁷³

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'wîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalm, 6/342-344; Önal, "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı", 61.

⁶⁹ Neseî, *Tefsîru'n-Neseî: Medâriku't-Tenzîl*, 1/674.

⁷⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/754.

⁷¹ el-Bakara 2/256.

⁷² el-Hac 22/78.

⁷³ Mâtürîdî, *Te'wîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Vanhoğlu, 2/159-160.

Gerek el-Bakara 2/191 gerekse et-Tevbe 9/5, 123 âyetlerini savaş merkezli yorumlayan Mâtürîdî, diğer bazı âyetleri ise aksi yönde anlaşılabilir izahlarla tefsir etmektedir. Diğer bir ifadeyle Mâtürîdî'ye göre kitâl/savaş, İslam'ın inkârın bir cezası olarak ortaya konulmuş değildir. et-Tevbe 9/29. âyetin tefsirindeki izahına göre kâfirlerle savaşın gerekçelerinden biri onların kurtuluşlarına vesile olmaktır. Bu savaş kâfirlere her türlü delillerin sunulması ve bu delillerin onları ikna etmemesinden sonra vuku bulmalıdır. Onlarla savaşmamızın sebebi kesin delilleri düşünmelerini engelleyen lezzetlere duydukları sevgidir. Bunların en lezzetlisi ise hayattır. Savaşırız, ta ki onları kesin delilleri düşünmekten ve olumlu cevap vermekten alıkoyan bu lezzetten umutları kesilsin ve bu lezzet onlar için ortadan kalksın.⁷⁴ Mâtürîdî'nin bu izahı bazı müelliflerce, "Savaşa en son çare olarak başvurulmalıdır." şeklinde anlaşılmıştır. Bu izaha göre Mâtürîdî savaş kâfirlerin hidâyet bulup, ebedi kurtuluşa ve nimetlere ulaşacakları bir araç olarak değerlendirmiştir.⁷⁵

6. Seyf Âyeti ve Nesh Meselesi

Mâtürîdî'nin cihad ve kitâl âyetleri ile ilgili görüşleri bağlamında nesh meselesine de değinmek gerekir. Nesh kelimesi sözlükte, "ortadan kaldırmak, nakletmek" gibi anlamlara gelir ve terim olarak şer'î bir hükmün muahhar tarihli şer'î bir delille kaldırılmasını ifade eder.⁷⁶ Neshin söz konusu olduğu durumlarda önceki hüküm mensûh, onu yürürlükten kaldıran yeni hüküm veya delil ise nâsîh diye anılır. Klasik literatürde mensuh âyetler üç kısma ayrılır. Bu kısımlar, hükmü mensuh metni baki, metni mensuh hükmü baki ve hem hükmü hem de metni mensuh şeklinde ifade edilir.⁷⁷

Klasik nesh nazariyesine göre Mekkî sûrelerde Hz. Peygamber ve Müslümanlara, "Sen kötülüğe karşı iyilik ve güzellikle mukabele et."⁷⁸, "Allah'ın has mümin kulları, cahiller kendilerine (ileri geri) konuştuklarında 'Uğurlar olsun' (selam) derler."⁷⁹, "Ehl-i kitapla en güzel şekilde mücadele edin."⁸⁰ mealindeki âyetlerde tavsiye edilen sabır, uzlaşma ve affedici davranma siyaseti müşrikler ve Ehl-i kitapla savaşmayı emreden âyetlerle hükümsüz hale gelmiştir. Bu bağlamda Cessâs ve Kiyâ el-Herrâsî (öl. 504/1110) gibi fakih müfessirler İbn Abbas'tan birçok âyetin⁸¹ et-Tevbe 9/5, 29. âyetlerle nesh edildiği görüşünü nakletmişlerdir. Öte yandan Mâlikî fakih ve müfessir Ebû Bekr İbnü'l-Arabî seyf âyetinin (et-Tevbe 9/5) nüzulüyle birlikte 124 âyetteki hükmün nesh edildiğini belirtmiş, Hibetullah

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukahın, 6/341-342; a. mlf., *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, 6/364; 17/102.

⁷⁵ Önal, "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı", 47-49.

⁷⁶ Bk. Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1996), 120-121.

⁷⁷ Abdurrahman Çetin, "Nesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/580.

⁷⁸ el-Fussilet 41/34.

⁷⁹ el-Furkan 25/63.

⁸⁰ el-Ankebût 29/46.

⁸¹ Mesela bk. el-Gâşiye 88/22, el-Kâf 50/45, el-Mâide 5/13, el-Câsiye 45/14.

b. Selâme (öl. 410/1019) ise aynı âyetin sabır, uzlaş, affedici olma, aldrışsız davranma, kavradan uzak durma (silm, safn, i'râd, tevelli) stratejisiyle ilgili yüzlerce âyeti nesh ettiğinden söz etmiştir.⁸²

Mâtürîdî Kur'an'daki bazı âyetlerin seyf âyetiyle nesh edildiği kanaatinde değildir. "Ben sizin üzerinize bir vekil değilim."⁸³ âyeti bağlamında şunları söylemiştir. Âyetten maksat, "Ben sizin başınıza memur yapılmış değilim." şeklindedir. Bazı müfessirler bu âyetin seyf/kitâl âyetiyle neshedildiğini söyler. Ancak böyle bir ihtimal yoktur. Hz. Peygamber savaşıma emri ile memur ise de insanların amellerini muhafaza etmekle mükellef değildir. Ona düşen vazife tebliğ etmektir. Nitekim en-Nur 24/54 ve el-En'âm 6/52. âyetlerde de ifade edildiği üzere Peygamber tebliğ görevini ifa etmekle mükelleftir.⁸⁴

Mâtürîdî'nin nesh konusuyla ilgili zikrettiği diğer âyet ise el-Hicr 15/94'tür. Bazı müfessirler seyf âyetinin el-Hicr 15/94. âyette geçen *ve-'arid ani'l-müşrikîn* (müşriklerin alaycı tavırlarına hiç aldrma) ifadesini neshettiğini söylemişlerdir. Mâtürîdî'ye göre âyette nesh söz konusu değildir. "Müşriklerin alaycı tavırlarına hiç aldrma" ifadesi tevhide ve savaşıma bir davet içermektedir ve fakat bu davet her anı değil, bazı vakitleri kapsamaktadır; ya da bu davet özel bir gruba yöneliktir.⁸⁵ Dolayısıyla âyet durum ve zamanlara göre uygulama alanına sahiptir ve âyetteki ifade özel bir toplum ve olaya da hamledilebilir.⁸⁶

"O müşriklerin söyledikleri çirkin sözlere sabret. Zihnen ve fikren onlardan uzak dur; onların kötülüklerine kötülükle karşılık verme."⁸⁷ mealindeki âyetle ilgili de benzer durum söz konusudur. Bu âyette neshedilmeyi gerekli kılacak bir durum söz konusu değildir. "Onların kötülüklerine kötülükle karşılık verme." ifadesi Hz. Peygamber'e yönelik bir emir ihtiva etmektedir ve müşriklerin ithamlarına ve yaptıklarına misliyle karşılık vermemesi istenmektedir. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in inanmayanlar tarafından kendisine yapılan eziyetlere karşılık vermesi ve onlardan intikam alması için kendisine savaşıma izni verilmemiştir. Çünkü onlarla savaşmanın sebebi intikam almak değil, Allah'a ve resulüne iman etmelerini sağlamaktır. Böylece inanmayan kimseler cezadan kurtulur ve mükâfat kazanırlar. Sonuç olarak savaş, rahmete dönüşmüş olur. Şayet, "Savaşta rahmet olmaz." şeklinde bir iddia öne sürülürse savaşın merhametin en üst ve mükemmel bir safhası olduğu söylenilir. Çünkü savaş, kâfirleri iman etmeye sevk eder. Ayrıca kâfirler savaştan korkunca imana yönelir. Aksi takdirde öldürülmeyeceklerini bilirlerse savaştan korkmaz ve iman etmeye

⁸² Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, nşr. Abdülkebîr el-Alevî (b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1992), 2/240, nakleden: Öztürk, "Cihad Âyetleri: Tefsir Birikimine, İslâm Geleceğine ve Günümüze Yansımaları", 112-113.

⁸³ el-Yûnus 10/108.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7: 122-123. Benzer bir görüşü Mâtürîdî Enfâl 8/61. âyetin tefsirinde dile getirir. Hasen el-Basrî bu âyetin Tevbe 29. âyet tarafından neshedildiğini söylemiştir. Bazı âlimler ise Tevbe 9/36 ve Muhammed 47/35 âyetiyle nesh edildiğini söylemiştir. Enfâl 8/61. âyetin neshedildiğine ilişkin "mezkûr âlimlerin görüşlerine dair bilgi sahibi değiliz" der. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boy-nukalın, 6/257.

⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, nşr. Halil İbrahim Kaçar, 8/65.

⁸⁶ Talip Özdes. *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 217.

⁸⁷ el-Müzzemmil 73/10.

yanaşmazlar. Netice olarak savaş sırasında öldürmek, korku duymaları için farz kılınmıştır. Savaş farz kılınmadan önce Allah'ın dinine birer birer giren insanlar savaş farz kılındığında ise kabileler halinde girmişlerdir.⁸⁸

Görüldüğü gibi Mâtürîdî rahmet âyetlerinin daha sonraki dönemlerde nazil olan seyf âyetiyle neshedildiği kanaatinde değildir. Ne var ki bu durum onun savaş ile ilgili kanaatlerinin diğer âlimlere göre daha ılımlı olduğu anlamına gelmemektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

1. Son dönem İslam dünyasında cihad ve kitâl âyetleri radikal ve savunmacı yaklaşım biçimlerinden de görüleceği üzere farklı yorumlara konu olan bir meseledir. Buraya kadar aktardığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere el-Kâide, IŞİD, en-Nusra gibi örgütlerin cihad ve kitâl konusundaki yaklaşımının temel referansları İslam ilim geleneğinden tedarik edilebilir, denilebilir. Diğer bir ifadeyle klasik İslam hukuk doktrini cihadı, kıyamete kadar Müslümanlarca yerine getirilmesi gereken sürekli/kesintisiz bir yükümlülük olarak görmektedir. Klasik doktrin, ittifakla, Kitap ve sünnetteki son düzenlemenin, cihadın sürekliliğini emrettiği görüşündedir. Cihad, başta Şafîiler ve Hanbeliler olmak üzere, hukukçuların önemli bir kısmına göre, İslam devletinin/Müslüman toplumun, geçerli bir mazeret olmadıkça, yılda en az bir defa yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür.⁸⁹

2. Mâtürîdî'nin tefsir açısından önemi haiz olan *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde cihad ve kitâl ile ilgili görüşleri gerek diğer Hanefî gerekse Şafîî ve Mâlikî âlimlerin söz konusu âyetlerle ilgili görüş ve yorumlarıyla benzerlik arz etmektedir.⁹⁰

3. Modern dönem İslam dünyasındaki bazı araştırmalarda Hanefî âlimlerin savaş konusunda daha ılımlı bir anlayışa sahip oldukları, savaşın temel gerekçesini Müslümanların saldırıya uğrama şartına bağladıkları yönünde birtakım görüşler öne sürülmektedir. Ancak bu savunmacı görüşü gerek Mâtürîdî'nin ilgili âyetlere ilişkin yorumlarıyla gerekse klasik Hanefî-Mâtürîdî literatürdeki muhtevayla bağdaştırmak pek mümkün değildir.⁹¹

İmam Mâtürîdî özelinde ifade edilecek olursa, el-Bakara 2/191. âyeti, "Kâfirler tüm zaman ve mekânlarda öldürülmelidir." şeklinde izah etmesi, et-Tevbe 9/123 ve el-Enfâl 8/60. âyetleri cihad ve kitâlin ebedi olarak devam edeceği yönünde yorumlaması, şirk ve küfrü savaş gerekçesi olarak görmesi Mâtürîdî'nin cihad ve kitâl konusunda ılımlı bir yaklaşıma sahip olmadığını göstermektedir. Öte yandan Mâtürîdî'nin, "Kâfirlerle İslam'ı inkâr etmelerinden ötürü savaşmıyoruz."⁹² şeklindeki izahı ve Ehl-i kitaptan cizye alınmasını, "Kan dökülmesini önlemek ve İslam'ı daha yakından tanıma fırsatı sunmak" şeklinde izah etmesi⁹³ ilginçtir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki Mâtürîdî eserlerinde müşrik ve

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah Başak, 16/208-209; a. mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Halil İbrahim Kaçar, 8/178, 14/49, Önal, "İmanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı", 53. Mâtürîdî'nin neshle ilgili görüşlerine dair ayrıntılı bilgi için bk. Özdeş, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*, 203-237.

⁸⁹ Türcan, "İslâm Hukukunun Klasik ve Çağdaş Doktrinlerinde Cihad", 285.

⁹⁰ Krş., Maden, "Te'vilâtü'l-Kur'ân Bağlamında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre Cihadın Meşrûiyet Şartları", 367-368.

⁹¹ Öztürk, "Cihad Âyetleri: Tefsir Birikimine, İslâm Geleneğine ve Günümüze Yansımaları", 122.

⁹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/330.

⁹³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Ertuğrul Boynukalın, 6/333.

kâfir ayırımına önem vermiştir. Ona göre her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir. Ehl-i kitap kâfirdir, ancak onlarla savaş konusunda müşrikler kadar sert bir tutum sergilenmemiştir.

4. Mâtürîdî'nin bu görüşleri dikkate alındığında, “Son zamanlarda Ortadoğu’da şiddet yanlısı faaliyet gösteren Taliban, El-Kaide, İŞİD gibi radikal İslamî gruplar, kılıç âyetlerinin anlamlarını çarpıtıp terör eylemlerine gerekçe göstererek masum insanların canına kıymakta ve bu eylemlerini de din adına yaptıklarını iddia etmektedirler. Onların bu tutumları İslam’ın terörü, şiddeti ve savaş teşvik eden bir dinmiş gibi algılanmasında ve özellikle Batı’da, İslamî Terör gibi tabirlerin kullanılarak İslam ile terörün yan yana zikredilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Mâtürîdî’nin hoşgörüsü ve güzel mücadeleyi teşvik eden âyetler ile kılıç âyetlerinin doğru ve sağlıklı bir şekilde nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin yaklaşımı günümüzde din adına yapılan terör ve şiddet eylemlerinin önlenmesi ve İslam’ın barış dini olduğunun ortaya konması bakımından büyük önem taşımaktadır.”⁹⁴ şeklindeki değerlendirmeler savunmacı gözükmektedir.

5. Diğer taraftan, Mâtürîdî’nin el-Bakara 2/217. âyetin tefsirinde savaşın bizzat kendisinin büyük bir olay olduğunu ve insanların savaş sebebiyle öldüğünü; oysaki insanların ölmek için değil, yaşamak için yaratıldıklarını ifade ettiğini de belirtmek gerekir.⁹⁵ Yine “[Ey Peygamber!] Sen öğüt verip uyarmaya devam et. Çünkü sen ancak öğüt verip uyarmakla mükellefsin. Yoksa sen insanları zorla imana getirmek durumunda değilsin.” mealindeki el-Çâşiye 88/21-22. âyetler Mâtürîdî’ye göre Hz. Peygamber’in kendisine yönelik istihfaf gibi menfi davranışları cezalandırmamasına yönelik emir içermektedir.⁹⁶ Bu son izah nübüvvetin Mekke dönemine ilişkin bir örnek olarak okunabilir ve fakat el-Bakara 2/217. âyete ilişkin izah Medine dönemiyle ilgili olduğu için dikkat çekicidir. Mâtürîdî’nin cihad ve kitâle ilişkin tüm izahları ve seyf âyetinin diğer âyetleri nesh etmediğine dair kanaati dikkate alındığında farklı bağlamlarda farklı yorumlarda bulunduğu sonucuna varılabilir.

6. Mâtürîdî’nin kitâl ve cihad âyetleri ile ilgili değerlendirmeleri kendi sosyokültürel çevresinden ciddi bir farklılık arz etmemektedir. Mâtürîdî’nin incelediğimiz âyetlerle ilgili bütün yorumları kişisel bir tepkisellikten ziyade orta çağın devletlerarası hukukî ilişkiler düzlemi çerçevesinde ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle Müslümanların kâfirlerle ve müşriklerle yürüteceği savaşın sorumluluğu Müslüman bireyde değil, devlettedir. Devlet de devletler ve milletlerarası hukuk çerçevesinde bu savaş yürütmekle yükümlüdür. Onun görüşlerinden anladığımız kadarıyla Müslüman bir devlet gayr-i müslimlerle zimmi statüsünü kabul edene, Müslüman olana ya da öldürülene kadar savaşmakla sorumludur. Kitâl ve cihadla ilgili âyetler, devletin bu uğurda yapacağı savaşın meşruiyetinin işaretleridir. Ancak bütün bunlar gayr-i müslimlerin gelişi güzel öldürülebileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Kitâl ve cihad âyetleri onların kanlarının helal olduğuna delalet eder. Ancak devletler kendi sosyal, siyasi ve kültürel şartları içerisinde bu faaliyetleri yürütürler. Devletlerarası hukuk ve savaş hukuku gayr-i müslimlerle yapılacak olan savaşın zamanını, şartlarını, niteliğini ve niceliğini belirler. Bu nedenle Mâtürîdî’nin anlayışına göre kitâl ve

⁹⁴ Önal, “İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslam’ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî’nin Yaklaşımı”, 72.

⁹⁵ Bk., Mâtürîdî, *Te’wīlâtü’l-Ḳur’ân*, nşr. Ahmed Vanhoğlu, 2/17.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te’wīlâtü’l-Ḳur’ân*, nşr. Ahmed Vanhoğlu, 17/184-185.

cihad âyetleriyle ilgili müşriklerin ve kâfirlerin öldürülmeleriyle ilgili cevaz bireylerin değil, devletin yetki ve sorumluluğundadır. Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki onun anlayışı günümüzdeki İŞİD, el-Kâide ve benzeri grupların işlemiş oldukları terör faaliyetlerini meşrulaştıracak bir veri olarak da okunmamalıdır. Zira cihad ve kitâl ile ilgili âyetleri kendi nüzul ortamları ve bağlamları eşliğinde anlamak ve yorumlamak gerekir.

Kaynakça

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Sâdık Kamhâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1992.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *eş-Şihâh (Tâcu'l-Luğa)*. nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979.
- Çağrı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/579-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Demir, Abdullah. "Hanefîliğin Devamı Olarak Mâtürîdîlik ve Bilgi Sistemi". *Mâtürîdî: Kayıp Aydınlamanın İzinde*. ed. Şaban Ali Düzgün. 121-126. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Düzgün, Şaban Ali. "Maturidi'nin Cihad Anlayışı". *YouTube*. Yayın Tarihi 25 Mart 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=w-wm206BU8>.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihu'l-ğayb)*. 33 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 2004.
- Güngör, Mevlüt. "Cessâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1988.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. nşr. Abdülkebîr el-Alevî. 2 Cilt. b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. Nşr. Abdürrezzak el-Mehdî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001.
- Karataş, Ali. "Kur'ân'da Çokanlamlı Kelimelerde Anlamın Tayini Meselesi: Savaş Âyetleri Bağlamında Fitne Kavramı Örneği". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2013), 67-87.
- Kılınçlı, Sami. "İşârî Te'vil ve Kuşeyrî'nin Cihad ve Kitâl Âyetlerini Yorumlama Yöntemi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2017), 119-155.
- Koca, Ferhat. *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 1996.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed İbrahim Hafnâvî. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2005.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî". *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. ed. Sönmez Kutlu. 17-55. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003.
- Maden, Şikrî. "Te'vîlâtü'l-Kur'ân Bağlamında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre Cihâdın Meşrûiyet Şartları". *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*. ed. Cengiz Çuhadar vd.. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2017.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l- Qur'ân*. nşr. Ahmed Vanlıoğlu. Müracaa: Bekir Topaloğlu. 17 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz - çev. Fadıl Ayğan. 18 Cilt. İstanbul: Ensar, 2017.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. M. Fuad Abdülbâkî. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsîru'n-Nesefî: Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*. nşr. Yusuf Ali Budevîvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelîmî't-Tayyib, 1998.
- Önal, Recep. "İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Bağlamında İslâm'ın Kılıç Zoruyla Yayıldığı İddialarına Karşı İmam Mâtürîdî'nin Yaklaşımı". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 15/1 (2017), 45-74.
- Özcan, Hanifi. "Mâtürîdî'ye Göre Din-Şeriat Ayrımının Felsefî Temelleri". *Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik- Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*. 138-140. İstanbul: İFAV, 2012.
- Özcan, Hanifi. "Türk Din Anlayışı: Mâtürîdîlik". *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. ed. Sönmez Kutlu. 285-293. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003.
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/527-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özel, Ahmet. *Dâru'lislâm Dâru'lharb: İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Özdeş, Talip. *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özdeş, Talip. "Mâtürîdî İslâm'ın Seküler Yorumuna Temel Oluşturabilir mi?" *Mîlel ve Nihal* 7/2 (2010), 31-52.
- Öztürk, Mustafa. "Cihad Âyetleri: Tefsir Birikimine, İslâm Geleneğine ve Günümüze Yansımaları". *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*. 99-163. İstanbul: KURAMER, 2016.
- Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. çev. Mustafa Öztürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Seyyid Geylânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlu'd-Dîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2006.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şakîr. 15 Cilt. y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Terzioğlu, Hülya. *Mâtürîdî'de Kadın Algısı: Te'vîlâtü'l-Kur'ân Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Gökkubbe, 2018.
- Türcan, Talip. "İslâm Hukukunun Klasik ve Çağdaş Doktrinlerinde Cihad (Savaşın Barışa Doğru Bir Evrilme)". *İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*. 281-308. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Meymân, 1991.
- Yaman, Ahmet. "Savaş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/189-194. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Hukukunda Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.
- Yıldırım, Mehmet Emin. "Cihad; Savaşa Giden Yolları Kapatmaktadır". *YouTube*. Yayın Tarihi 4 Temmuz 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=-mK9-d5IKAs>.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*. nşr. Mustafa Hicâzî. 39 Cilt. Küveyt: Matbaatü Hükûmeti'l-Küveyt, 1998.